

Ковальчук Т. І., ст. викладач, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

Опанасенко О. В., студентка IV курсу педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

Висвітлено існуючі підходи до соціально-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями. На прикладі Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді охарактеризовані підходи, які дали найкращий ефект.

Ключові слова: неблагополучна сім'я, соціалізація, девіантна поведінка, занедбаність, наркотична залежність, алкогольна залежність, центр соціальних служб, гуманітарна допомога.

Изложены существующие подходы к социально-педагогической работе с семьями. На примере Центра социальных служб для семьи, детей и молодежи охарактеризованы подходы, которые дали наилучший эффект.

Ключевые слова: неблагополучная семья, социализация, девиантное поведение, запущенность, наркотическая зависимость, алкогольная зависимость, центр социальных служб, гуманитарная помощь

Deals with existing approaches to social and educational work families. For example the Center for social services for families, children and youth described approaches that gave the best effect.

Keywords: troubled family, socialization, deviant behavior, neglect, drug addiction, alcohol dependence, the center of social services, humanitarian assistance

Актуальність теми. Чільне місце в українській державній політиці надається сім'ї як потужному джерелу соціального, економічного, морального, духовного та культурного, оновлення суспільства і конкретної особистості, яка в умовах кризи стає чи не єдиним осередком, здатним витримати соціальні перевантаження, психологічні, економічні, забезпечуючи при цьому етико-психологічну і духовну підтримку людини. Найважливішою функцією в умовах боротьби за виживання є акумуляція та захист гуманних родинних цінностей, формування громадянської та національної свідомості людини, її духовне прагнення реалізувати свої можливості у певній галузі діяльності на благо всієї держави, народу України. Міцна економічно, фізично і морально сім'я з достатнім коефіцієнтом відтворення є запорукою існування української держави. Сучасний стан української родини характеризується значним зниженням показників матеріального рівня життя та здоров'я батьків і дітей, демографічними кризами, втратою духовних ідеалів, ціннісних орієнтацій.

Незважаючи на деякі позитивні зміни у вихованні дітей в Україні, спостерігаються у багатьох сім'ях і тенденції зростання

злочинності неповнолітніх, зниження віку, коли діти стають правопорушниками, кримінальними злочинцями, відмови батьків від дітей або й фізичного їх знищення, збільшення кількості малозабезпечених багатодітних сімей. Мова йде про так звані неблагополучні сім'ї [1].

Стан вивченості проблеми. Неблагополучні сім'ї – проблема актуальна для українського суспільства, тому сімейна проблематика досить широко представлена як у соціологічних (С. І. Голод, В. І. Зацепін, М. С. Мацьківський, А. Г. Харчев, Д. М. Чечот, і інші), педагогічних (Ю. В. Василькова, З. Г. Зайцева, І. М. Трубавіна, І. Д. Зверева), так і психологічних (М. І. Алексєєва, Т. В. Буленко, Т. В. Говорун, С. В. Дворяк, Г. С. Кочарян, В. В. Юстицький) та соціально-педагогічних роботах. Вона вимагає свого розв'язання, оскільки сім'я – найперший фактор соціалізації дитини, тобто, провідником соціалізованих процесів виступає батьківська сім'я. Закладені в ранньому дитинстві (при взаємодії дитини з батьками) цінності, норми, уявлення багато в чому визначають життєвий шлях, формують суспільну позицію, соціальну компетентність особистості.

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасну сім'ю поставлено в

досить жорсткі умови виживання. Різке погіршення матеріального становища сім'ї, нестабільність соціально-економічної сфери є причинами зростання кількості неблагополучних родин в українському соціумі. Сьогодні близько 90000 сімей з різних причин не виконують соціалізуючо-виховних функцій стосовно власних дітей. Кількість цих родин неухильно зростає, про що красномовно свідчить наступна цифра: у 1997 р. кількість соціально неблагополучних сімей становила лише 20,7 тис., а у 2004 р. вона виросла майже у п'ять разів і цей прогрес триває й до сьогодні. У багатьох випадках діти в таких родинах потребують захисту від власних батьків.

Неповнолітні в неблагополучних родинах схильні брати за взірць спосіб життя й поведінку, яка спостерігається вдома. Відхилення від соціально адекватної поведінки виявляється вже в підлітковому віці. Діти з вище зазначеної категорії родин переважно сприймаються як важковиховувані, соціально запущені. Дослідження свідчать, що 90-97% правопорушників – вихідці з неблагополучних родин. Внаслідок занедбаності діти в абсолютній більшості стають важковиховуваними, соціально запущеними, депривованими з раннього дитинства. Відхилення у поведінці неповнолітніх значною мірою провокуються несприятливими соціально-психологічними умовами батьківської сім'ї [3].

У загально соціальному плані значущість соціалізації в соціально неблагополучних сім'ях визначається як формуванням ними девіантної поведінки власних дітей, так і негативним впливом на оточуючих неповнолітніх, що знаходяться з ними у безпосередньому контакті за місцем проживання чи навчання. Дослідження показали, що фактори сімейного неблагополуччя мають такий ранжований вигляд: наявність наркотичної чи алкогольної залежності, відсутність цінності дітей, зневажливе ставлення до суспільних чи правових норм, малозабезпеченість родини.

Так, емпіричне дослідження, яке було проведене на базі Гребінківського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді методом соціального інспектування показало, що саме малозабезпеченість родини може призвести до численних проблем, але професійне втручання соціальних працівників, педагогів може

поліпшити стан сім'ї. Наведемо приклад. Громадянка Анастасія К. з усіх сил намагалася не опускати рук, адже від неї залежатиме життя трьох її дітей: семирічного Сашка, чотирирічної Марійки та дворічної Ольги. А ситуація в сім'ї погіршувалась. Життя у Києві зі співмешканцем, який зловживав алкоголем і кривдив Анастасію та дітей, ставало нестерпним. Врешті-решт мати вирішила переїхати до м. Гребінки Полтавської області до своєї сестри, хоч розуміла, що довго не зможе залишатись на утриманні родичів, потрібно самій ставати на ноги. А доходів на той час не було ніяких... У Марійки і Ольги відсутні свідоцтва про народження, тому жодних виплат на дітей не отримувала, втрачені й інші документи: трудова книжка, диплом про загально спеціальну освіту, атестат зрілості. За таких умов і на роботу не влаштуєшся... Та й дітей немає на кого залишити... Найбільше Анастасія боялась, що не зможе утримувати своїх дітей. Сім'я залишилась без засобів на існування.

У Гребінківський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомлення про складне становище сім'ї надійшло зі школи, яку почав відвідувати першокласник Сашко. Працівники служби, провівши соціальне інспектування сім'ї та виявивши ряд проблем, почали допомагати матері долати труднощі, що склалися.

Гребінківським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді було виділено для родини громадянки Анастасії К. гуманітарну допомогу у вигляді продуктів харчування та одягу.

Паралельно з матеріальною підтримкою, служба почала сприяти в оформленні відсутніх документів. Анастасія, відчувши підтримку і підбадьорення, сповнилася надії, що все у її сім'ї владнається, й усі сили кинула на вирішення проблем.

З поновленням документів відкрилася можливість отримувати соціальну допомогу як матір-одиначка та як малозабезпечена сім'я. Почали надходити кошти. Анастасія почала шукати роботу та будинок. Через деякий час сім'я мала змогу жити самостійно у найманому будинку, а Анастасія працювала. Так, крок за кроком, за підтримки соціальної служби сім'я змогла подолати кризу. Життя продовжується...

Питання педагогіки

Сьогодні Гребінківським ЦССМ особлива увага приділяється створенню позитивної громадської думки та підвищенню статусу сім'ї, пропаганді здорового способу життя та подолання соціальних проблем.

Контролюється стан виплат державної допомоги сім'ям з дітьми відповідно до Законів України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям”, на виконання постанови Кабінету Міністрів України “Про підтримку сімей при народженні дитини”.

Висновки. Оскільки сім'ю визнано у міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини, то зусилля держави, громадськості повинні бути спрямованими на благополуччя і добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві і прав її членів у самій родині. Тільки в цьому випадку сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Все це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, яка спрямована на зміцнення соціального інституту сім'ї; напрямком її реалізації є соціальна (в т. ч. і соціально-педагогічна) робота з сім'єю, яка враховує її особливості, як соціальної системи, первинного колективу, особливої малої соціальної групи.

Разом з тим, нині є нагальною потребою не тільки соціальна підтримка сім'ї, яка має певні проблеми в своїй життєдіяльності (таку роботу здійснює сьогодні Український державний центр соціальних служб для

молоді), але й особлива робота з неблагополучними сім'ями, які мають серйозніші проблеми, в них систематично порушуються права людини (членів родини).

Такими сім'ями традиційно займаються силові структури, права людини охороняються законом, але покарання – не єдиний шлях роботи з такими сім'ями. Оскільки головне – це зберегти цілісність сім'ї (її родинні почуття, зв'язки), то тут повинна здійснюватися тривала соціально-педагогічна робота, спрямована на перевиховання членів сім'ї, її педагогізацію. Виникають питання про завдання, зміст, напрямки, форми і методи роботи з такою родиною. Доцільним є вивчення та адаптація закордонного досвіду з цієї проблеми, необхідною – координація зусиль і співпраця фахівців, які опікуються такими сім'ями.

Людству відомо, що одним з факторів, які впливають на тривалість і повноцінність життя людини, є шлюб та благополучна сім'я як один з факторів умов функціонування нашої держави, бо саме в таких сім'ях діти найбільше цінують поради і допомогу батьків, наслідують їх особистий приклад. У нормальній сімейній обстановці дитина виростає доброзичливою, гуманною, здатною до співчуття, спокійною, оптимістичною, добрим товаришем, з почуттям гумору, має тверді етичні переконання [2; 4; 5].

Отже, основне для нормального розвитку дитини – щаслива, повноцінна сім'я, де є порозуміння між батьками і дітьми, що є запорукою стабільного майбутнього

Література

1. Трубавіна І.М. Соціально робота з неблагополучними сім'ями / І.М. Трубавіна. – К, ДЦССМ, 2002.
2. Трубавіна І.М. Соціальна робота з неблагополучними сім'ями: навчальний посібник / І.М. Трубавіна. – К., ДЦССМ, 2003 рік. – 132 с.
3. Махмадамінова Г.А. Соціалізація неповнолітніх у соціально неблагополучних сім'ях : дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 / НАН України; Інститут соціології. – К., 2006.
4. Максимова Н.Ю. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С.25-36.
5. Петрочко Ж.В. Стан захисту дітей від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства / Ж. В. Петрочко // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С.137-145.